

Държавни образователни стандарти и достъпна среда за ученици със СОП

Диана Банчева

Програмен директор на Граждански институт

Докторант в СУ „Св. Климент Охридски“

*Член на работната група за изработване на типови учебни планове и програми по новата професия
„Организиране на събития“*

„Професионалното образование и обучение може да осигури възможности за всички, включително уязвими групи, да бъдат добре приети и интегрирани в обществото“

сър Хауърд Уилямсън

професор по младежки политики в Уелски университет

Конференция „Мечтайте дръзко!“, 16 юни 2026 г., София

Чл. 32 от Закона за професионалното образование и обучение

- Обучението задължително се съобразява със съответното увреждане.
- За ученици със сензорни увреждания се организира обучение по професии, подходящи за здравословното им състояние.
- За ученици с умствена изостаналост обучението е насочено към придобиване на първа степен на професионална квалификация или по част от професия.

Критерии за оценка на ДОС на тема достъпност

Екипът на Граждански институт разработва методология за оценка на ДОС на тема „достъпност“, която се основава на следните критерии:

- физическа и архитектурна достъпност на средата за обучение
- адаптирани работни места и оборудване
- сензорна, комуникационна и дигитална достъпност
- адаптирано оценяване и индивидуална подкрепа
- приложимост към ученици със СОП, не само към клиенти/гости

В настоящата презентация представяме:

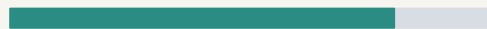
- методологията за оценка на ДОС на тема достъпност
- предварителни резултати от пилотното ѝ прилагане по отношение на новите ДОС в сектор „Туризм“
- проучване на моделите за многофакторна оценка на пригодността на учениците със СОП при насочването към професионално образование

Достъпността присъства, но не е системно вградена

ДОС по професии описват професионални компетентности и материална база

Достъпността е формулирана като обслужване на гости, клиенти и туристи,

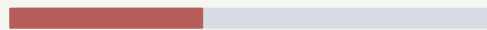
Физическа достъпност

Сензорна/комуникационна достъпност

Достъпност за самия обучаем

Професионална компетентност за достъпност

Не присъства

Като право и условие за участие на обучаемите със СОП.

Липсват изисквания за конкретна достъпна учебна среда за ученици със СОП.

Общ модел: нормативната база за приобщаване съществува, но в ДОС трябва да бъде преведена в конкретни условия за кабинети, практическа база, софтуер, оценяване и практика.

Какво съдържат ДОС и къде се губи темата СОП

Структурата е професионална, а не приобщаваща

Елемент на ДОС	Какво обичайно има	Риск за ученици със СОП
Изисквания към кандидати	Входящо образование и медицински документ	Може да се тълкува ограничително без разумни улеснения
Описание на професията	Работна среда, натоварване, рискове, оборудване	Не винаги се посочва как се адаптира обучението
ЕРУ и оценяване	Знания, умения, критерии, средства	Липсват ясни правила за адаптирано оценяване
Материална база	Кабинети, лаборатории, техника, софтуер	Достъпността често е обща или непълна
Обучаващи	Квалификация и професионален опит	Рядко има изрична подготовка за работа със СОП

Изрични изисквания за достъпна материална база

Липсват ясни и системни клаузи в раздел 5 за „достъпна материална база“ или „достъпна архитектурна среда“ за ученици със СОП.

Някои стандарти съдържат думи като „достъпна среда“ или „достъп до интернет“, но това невинаги означава архитектурна, физическа, сензорна или учебна достъпност.

- да се различава „достъп до платформи“ от „достъпна среда“
- да се гледа конкретно раздел 5: кабинети, работилници, лаборатории, работни места
- да се проверява дали достъпността е за обучаемите, а не само за бъдещи клиенти/гости

Сравнителна оценка

ДОС	Материална база	Компетентности за достъпност	Обща оценка
Сладкарство и пекарство	много силно	средно	най-пълнен модел
Туристическа анимация	силно	много силно	участие и приобщаване
Ресторантьорство и кетъринг	силно	много силно	универсален дизайн
Хотелиерство	частично	много силно	фокус върху гости
Готварство	частично/силно	средно	физическа достъпност
Организиране на събития	частично	силно	достъпна организация
Организиране на туристически пътувания	слабо	слабо/частично	нужда от допълване

Най-силни стандарти по темата

Сладкарство и пекарство

Включва достъпна архитектурна и учебна среда, адаптирани работни места, тактилни ленти, звукова и визуална сигнализация, достъпни плотове и санитарни възли.

Туристическа анимация

Залага рампи, асансьори, подходящи входове/изходи и санитарни помещения; развива адаптирана комуникация и приобщаващо участие.

Ресторантьорство и кетъринг

Комбинираща физическа достъпност с умения за достъпно обслужване, адаптиране на пространство, достъпни менюта и универсален дизайн.

Материална база: какво е конкретизирано

Ниво	Конкретни елементи	Къде е най-ясно
Архитектура	рампи, асансьори, входове/изходи, санитарни помещения	Туристическа анимация, Хотелиерство
Кабинет по теория	физически достъпна среда, функционална пригоденост	Готварство, Ресторантьорство, Сладкарство
Практическа база	достъпни плотове, настилки, санитарни възли	Сладкарство и пекарство
Сензорна среда	тактилни ленти, визуална и звукова сигнализация	Сладкарство, Хотелиерство
Информационна среда	достъпни менюта, обозначения, ясни материали	Ресторантьорство, Туристическа анимация

Достъпност като професионална компетентност

Хотелиерство

Адаптирани стаи, санитарни помещения, Брайл, светлинни и звукови сигнали, обслужване на гости със специфични потребности.

Ресторантьорство и кетъринг

Достъпни маршрути, проходи, достъп до маси, информационни материали, меню за хора със сензорни и когнитивни увреждания.

Организиране на събития

Достъпна организация: техническа и комуникационна достъпност, приобщаващи елементи в програмата и маркетинга.

Туристическа анимация

Адаптиране на дейностите, комуникацията и физическата среда; визуални и жестови средства; безопасно придвижване.

Компетентността често е за обслужване на клиенти/гости, а не за включване на ученици със СОП в самото обучение.

Основни празноти и рискове

Празнота	Риск
Неравномерни формулировки между ДОС	различно качество на достъпността според професията
Фокус върху гости/клиенти, не върху обучаеми	ученик със СОП може да остане извън практическа дейност
Липса на адаптирано оценяване	резултатите може да не отчитат начина на достъп до задачата
Недостатъчно помощни технологии	дигиталните ресурси може да не са достъпни
Няма стандартна индивидуална оценка на риска	при кухни, сцени, кетъринг и терен рискът се управлява нееднакво

Препоръка

Да стане част от всеки ДОС

„Кабинетите, учебните работилници, лабораториите, симулационните и реалните работни среди осигуряват достъпна архитектурна, функционална, сензорна, комуникационна и дигитална среда за обучаеми със специални образователни потребности.“

Какво решава

- пренася достъпността от хоризонталната нормативна рамка директно в професионалния стандарт
- прави ясно, че достъпността е за обучаемите, не само за клиентите
- обхваща теория, практика, симулации и реална работна среда

Практически чеклист за ДОС

Минимални изисквания, които трябва да се виждат

Физическа среда

рампи, асансьори, безопасни маршрути, достъпни санитарни помещения, неплъзгащи се настилки, контрастни обозначения

Работно място

регулируеми плотове и столове, адаптирани инструменти, достъпни уреди, достатъчно пространство за маневриране

Информация и комуникация

ясни инструкции, лесен за четене формат, визуални материали, жестова/алтернативна комуникация, достъпни менюта

Дигитална достъпност

съвместимост с екранни четци, клавиатурна навигация, контраст, субтитри, алтернативен текст

Оценяване

удължено време, алтернативен формат, помощни технологии, устно или практическо представяне без промяна на компетентността

Риск и подкрепа

индивидуална оценка на риска, разумни улеснения, наставник, безопасно включване в практика и дуално обучение

Приоритети за редакция на стандартите

Първо

Навсякъде да се назоват обучаемите със СОП, а не само „гости“ или „клиенти“.

Второ

Раздел 5 да съдържа конкретни елементи за достъпна материална база.

Трето

ЕРУ и критериите да позволяват адаптирано оценяване.

Четвърто

Практиката при работодателя да включва достъпност и индивидуална оценка на риска.

ДОС вече започват да включват реални елементи на достъпност, особено в новите стандарти за туризъм, хотелиерство и хранителни услуги.

Но

Достъпността остава неравномерна и често е насочена към клиента/госта, не към ученика със СОП.

Затова

Всеки ДОС трябва да има конкретна клауза за достъпна учебна и практическа среда.

Цел

Професионалното образование да бъде едновременно качествено, безопасно и приобщаващо.

Добри модели за надграждане:

Сладкарство и пекарство • Туристическа анимация • Ресторантьорство и кетъринг.

Многофакторна оценка за пригодност за професия на ученици със СОП

Европейски модели, сравнение с България и предложение за
надграждане на професионалното образование

ЕС
практики

СОП

ПОО

България

SIVE

TIES

Rights
ality

От медицинско допускане към професионално-функционална оценка

Оценката не трябва да бъде само въпрос „годен/негоден“. По-добрият въпрос е:

При какви условия, с каква подкрепа и в коя професионална роля ученикът може безопасно и успешно да се обучава и реализира?

Професионални изисквания

Резултати от учене, критични дейности, безопасност, темпо, оборудване, отговорност.

Функционален профил

Силни страни, ограничения, комуникация, самостоятелност, сензорика, издръжливост.

Разумни улеснения

Наставник, визуални инструкции, повече време, адаптирана практика, помощни технологии.

Изготвяне на индивидуален професионален план

Какво включва многофакторната оценка

Минимален набор от фактори за професионална пригодност

1 Здраве и безопасност

медицински противопоказания,
риск, аварийни ситуации

2 Функциониране

моторика, внимание,
комуникация, самостоятелност

3 Професионални задачи

операции, оборудване, темпо,
стандарты, отговорност

4 Учебни резултати

ДОС/НИП, демонстрации,
практика, портфолио

5 Среда и адаптации

наставник, чеклисти,
технологии, организация на
работното място

6 Преход към работа

работодател, стаж, подкрепена
заетост, проследяване

Съществуващи стандарти

Европейски и международни рамки

UN CRPD; EU Strategy for the Rights of Persons with Disabilities 2021–2030; Council Recommendation on VET; Disability Employment Package; reasonable accommodation.

ПОО и ученици със СОП

European Agency VET project; European Patterns of Successful Practice in VET; Cedefop Inclusive VET toolkit.

Оценяване и преход

WHO ICF/ICF-CY; Transition from School to Employment; lifelong guidance; supported employment and workplace-based learning.

Национални модели
Български ДОС/НИП
Приобщаващо образование

Европейските модели за оценка

Австрия

Youth Coaching / NEBA

ранно професионално ориентиране и преход

Финландия

HOKS

личен план за компетентност и практика

Франция

GEVA-Sco / PPS

Необходимост за компенсация и ориентиране

Германия

Berufsorientierung

множество места и форми на обучение

Италия

PEi+ проект за живот

функционален профил и включване

Нидерландия/Швеция

MBO / WBL

оценка чрез реални задачи и работна среда

Австрия: Youth Coaching / NEBA

Оценката започва преди професионалният избор да стане „грешен избор“

Какво оценява

интереси, риск от отпадане, социална ситуация, базови умения, мотивация, готовност за професионален път.

Кой участва

младежки коуч, училище, семейство, външни услуги, работодатели/практики при нужда.

Какъв е резултатът

индивидуално подходящ образователен/професионален път: ПОО, подготвителна мярка, стаж, подкрепена заетост.

Важно за България

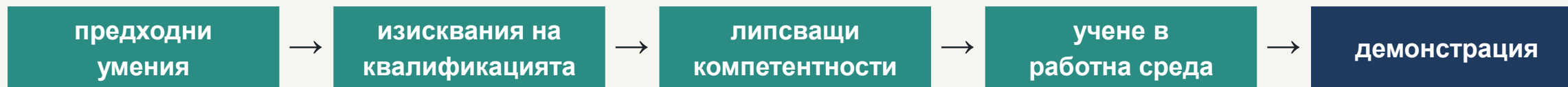
добър модел за етапа преди VIII клас и при риск от неподходящ избор на професия.

Професионалната пригодност е процес на ориентиране, не еднократно заключение.

Финландия: НОКС

Индивидуален план, който свързва ученика, квалификацията и работното място

Какво е НОКС

личен план за развитие на компетентностите: какво ученикът вече може, какво трябва да придобие и как ще го докаже.

Методологична стойност

премества фокуса от диагноза към компетентности, практически задачи и реална работна среда.

Приложимост в България

може да стане „Индивидуален професионален план“ към плана за подкрепа и професионалната практика.

Модел за надграждане на българската система.

Франция и Италия

Официален план за подкрепа, компенсации и включване

Франция · GEVA-Sco / PPS

GEVA-Sco събира данни за ситуацията на ученика и потребностите от компенсация. PPS определя образователния път, подкрепата, материалите и ориентирането.

Италия · PEI / „проект за живот“

PEI промотира включването и осигурява необходимите мерки за участие в училищния живот. Функционалният профил е основа за подкрепата и ресурсите.

Препоръка за България

Функционалната оценка трябва да води до конкретни компенсаторни мерки и професионално ориентиране, а не само до обща образователна подкрепа.

Германия, Нидерландия и Швеция

Силна връзка между оценяване, практика и работна среда

Германия

различни законови основания, нива и места за ПОО на хора с увреждания; професионално ориентиране и рехабилитационни маршрути.

Нидерландия

МВО е ориентирано към професионални стандарти и оценяване на компетентности; работно-базираното обучение е част от професионалната логика.

Швеция

Обучение в реална работна среда за ученици със СОП/увреждания; наблюдение на реални задачи, социални умения и устойчивост.

професионален
стандарт

реална
задача

наблюдение

адаптация

решение

Препоръка за България: пригодността се доказва най-добре чрез професионална демонстрация в реална среда.

Сравнение на европейските модели

Модел	Силен фокус	Какъв проблем решава
Австрия	ранно ориентиране	предотвратява неподходящ избор и отпадане
Финландия	компетентностен план	свързва ученика, квалификацията и работното място
Франция	компенсации	официализира подкрепа и адаптации
Германия	различни обучителни пътеки	насочва към подходяща форма и място за обучение
Нидерландия / Швеция	практическа демонстрация	доказва пригодност чрез реална задача

Извод: най-добрата методика е хибрид — ориентиране , функционален профил, компетентностен план, практика, адаптации.

Българският модел днес

Две паралелни линии: подкрепа и медицинска допустимост

1. Приобщаващо образование

функционална оценка на индивидуалните потребности; екип за подкрепа; план за подкрепа; индивидуална учебна програма при нужда.

2. Професионално образование

ДОС/НИП определят компетентности, степени на квалификация и изпитни изисквания; кандидатът представя медицински документ, че професията не е противопоказна.

липсва системна връзка

Критичен дефицит

Няма достатъчно формализиран професионален модул, който да съпоставя функционалния профил на ученика с реалните дейности, рискове, адаптации и бъдеща заетост.

Силни страни и дефицити на България

Оценка спрямо европейските добри практики

Силни страни

- нормативна рамка за приобщаващо образование
- функционална оценка на индивидуалните потребности
- план за подкрепа и индивидуална програма
- ДОС и НИП с ясни резултати от учене
- възможности за практика и дуално обучение

Дефицити

- медицинската допустимост не е професионална пригодност
- слаб превод на функционалната оценка към професионални задачи
- непостоянно участие на работодатели
- практиката не винаги е част от оценката
- липсва план за преход към заетост

България има добра база, но няма достатъчно интегриран механизъм

България спрямо моделите на ЕС

Критерий	ЕС добри практики	България	Оценка
Функционална оценка	ICF / профил / силни страни	има функционална оценка	добра база
Професионално ориентиране	ранно и индивидуализирано	налично, но не системно за СОП + ПОО	частично
Съпоставка с професия	компетентности + работни задачи	не е достатъчно формализирана	дефицит
Адаптации	разумни улеснения и подкрепа	има образователни адаптации	нужно професионално конкретизиране
Работна среда	стаж / WBL / работодател	възможна практика	не е задължителна оценъчна фаза
Преход към работа	коучинг, подкрепена заетост	слабо интегриран	дефицит

Приложение в професии от туризма

Многофакторна оценка по конкретни професионални рискове

Професия	Критични изисквания	Примерни адаптации / решения
Готварство	ножове, топлина, машини, хигиена, темпо	визуални чеклисти, наставник, ограничаване на високорискови машини
Хотелиерство	работа с гости, лични данни, вещи, смени	скриптове за комуникация, PMS тренажор, ясни процедури
Ресторантьорство	носене, сервиране, стрес, контакт с клиенти	симулирани услуги, ролеви карти, поетапна практика
Планински водач	издръжливост, навигация, реакция при риск	строги минимални изисквания; ограничение при непреодолим риск
Туристическа анимация	групова динамика, деца, шум, вечерни дейности	адаптирани роли, сценарии, екипен модел

Предложение: български професионален модул към оценката

Нов документ

„Индивидуален професионален план“: професионална цел, адаптации, безопасност, практика, доказателства, отговорни лица, критерии за проследяване.

Ново решение

не само „допуска се/не се допуска“, а категории: подходящ без адаптации; с адаптации; за част от професията; след подготвителен период; неподходящ при непреодолим риск.

Инструментариум за училище

Какво реално трябва да попълва екипът

A	Профил на ученика	силни страни; мотивация; функционални ограничения; нужда от подкрепа; рискове; самооценка.
B	Матрица на професията	ключови дейности; минимални изисквания; недопустими рискове; възможни адаптации; частични роли.
C	Практическа проба	симулация или стаж; наблюдение от учител и наставник; критерии; доказателства; обратна връзка от ученика.
D	Решение и план	категория на пригодност; мерки; индивидуални цели; отговорни лица; срокове; план за преход към практика/работа.
E	Проследяване	периодичен преглед; промяна на адаптации; запис на напредък; риск от отпадане; обратна връзка от работодател.

Инструментите трябва да бъдат кратки, доказателствени и свързани с ДОС/НИП.

Категории на решение

Как да се избегне бинарното „годен/негоден“

Подходящ без адаптации

стандартна програма и практика

Подходящ с адаптации

визуални инструкции, наставник, повече време

Подходящ за част от професията

ограничен набор дейности / модул / частична квалификация

Подходящ след подготвителен период

първо базови умения, социална подкрепа, тренинг

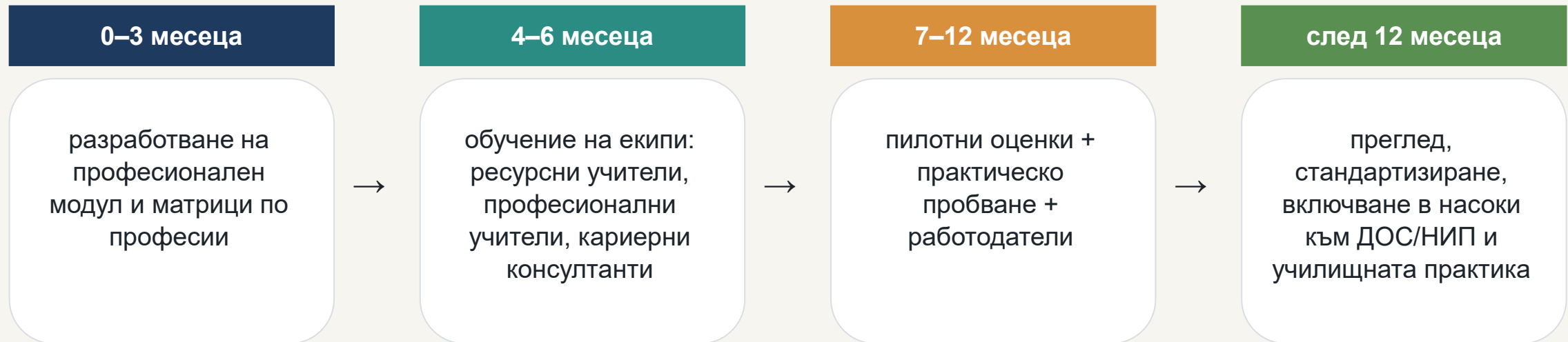
Неподходящ при непреодолим риск

само при реален риск за ученика или други лица

Принцип: първо се проверяват адаптации и безопасни роли; изключването е последна мярка.

Пътна карта за въвеждане в България

Пилотиране в професионални гимназии по туризъм и услуги

Необходим стандартен минимум: матрица на професията, протокол за пробна практика, шаблон за индивидуален професионален план, участие на работодател.

Препоръки за развитие

- Обучението задължително се съобразява със съответното увреждане – с цел да се постигне ефективно изпълнение на това законова изискване:
  - Да се разработи модерна методология за многофакторна оценка за пригодност за професионално образование
  - Да се разработи модерна методология за разработване на адаптации съдържанието за ученици и възрастни със СОП за професионално образование и обучение
  - Да се оценят изискванията за материална база в ДОС с оглед на достъпността на учебната среда и средата за производствена практика, включително и за дуално образование
- За ученици с умствена изостаналост обучението е насочено към придобиване на първа степен на професионална квалификация или по част от професия – да се оценят кои части от професия, описани в ДОС, са подходящи
- Да се разработят програми за обучение на учителите и обучители по професионална подготовка и менторите в производствена среда за работа с ученици и възрастни със СОП
- Да се оценят всички нови ДОС по предложените критерии от примера със сектор „Туризм“ и при нужда да се предложат изменения и допълнения в спешен порядък

Препоръки за развитие

България има добра приобщаваща рамка, но трябва да добави професионално-функционален слой към оценката на ученици със СОП.

- да се свърже функционалната оценка с ДОС/НИП и реалните професионални дейности
- да се въведе практическо пробване като част от оценката на пригодност
- да се документират разумни улеснения и недопустими рискове
- да се създаде индивидуален професионален план с преход към практика и работа
- да се включат работодатели и наставници в оценяването и проследяването

От „медицинска допустимост“ към „безопасно, подкрепено и доказуемо професионално участие“.

Използвани източници

- European Agency — European Patterns of Successful Practice in VET; VET Policy and Practice in Special Needs Education.
- Cedefop — Inclusive VET toolkit; lifelong guidance and disability employment policy resources.
- European Commission — Union of Equality: Strategy for the Rights of Persons with Disabilities 2021–2030; Disability Employment Package.
- Austria — NEBA / Jugendcoaching; Sozialministeriumservice.
- Finland — HOKS / Personal Competence Development Plan guidance.

- France — GEVA-Sco / PPS; Mon Parcours Handicap; Éducation nationale / MDPH.
- Germany — BIBB: VET for people with disabilities.
- Italy — Ministero dell’Istruzione e del Merito: PEI and inclusion guidance.
- Bulgaria — МОН: Наредба за приобщаващото образование; функционална оценка; НАПОО/ЗПОО; ДОС/НИП по професии от туризма.